

לאקאן לא רצה להיות האב של ההוראה שלו¹

יוליה פרלמן

"הדברים שהאנליזה מלמדת אתכם אינם נרכשים בשום דרך אחרת, לא בהוראה, אף לא בכל תרגול רוחני אחר. שאם לא כן, מה טעם יש בה? האם פירוש הדבר שיש להשתיק ידע זה? ייחודי ככל שיהיה עבור כל אחד ואחת, כלום אין דרך להורות אותו, או לכל הפחות להקנות את עקרונותיו וכמה מהשלכותיו? לאקאן שאל את עצמו שאלה זו, והשיב עליה ביותר מסגנון אחד" (מילר, הקדמה ל"סדרת הפרדוקסים של לאקאן")

ללמד את מה שלא ניתן להוראה

התגלית הפרוידיאנית מהווה "חתרנות שנוצרת בפונקציה, במבנה, של הידע", היות והיא חותרת תחת אפשרות של ידע אוניברסלי תקף עבור כולם: "דבר אינו מכין את הפסיכואנליטיקאי לדון באופן יעיל על ההתנסות שלו עם רעהו... [זהו] הקושי לכונן מדע פסיכואנליטי. מבוי סתום זה, שברור שיש לפתור אותו באמצעים מלאכותיים, הוא הדרמה של התקשורת בין האנליטיקאיים".

בעבודה זו בחרתי להתייחס לשניים מ"האמצעים המלאכותיים" הללו, המיתוס והמתמה, על מנת לגשת לשאלות על אודות המבואות הסתומים של המסירה של הפסיכואנליזה: מה יהיה מודל של מסירה של הפסיכואנליזה שתהיה בהלימה לתגלית הפרוידיאנית? מדוע לאקאן בוחר לפנות אל הלוגיקה, וההמצאה שלו של המתמה אל מול המיתוס של האב אותו פרויד ממקם בלב האנליזה ומסירתה? כיצד ההצעה של לאקאן אודות המתמה מהווה אמצעי למסירה שתהיה בהלימה לשאיפה שלו אל "מעבר לאדיפוס"?

"ישנם ארבעה שיחים. כל אחד מהן טוען לאמת. השיח האנליטי הינו יוצא דופן. שיח זה מוציא מן האפשרות את השליטה domination. במילים אחרות, הוא איננו מלמד דבר. אין בו דבר מן האוניברסלי: ומכאן שהוא אינו חומר להוראה. כיצד לעשות בשביל ללמד את מה שאינו ניתן להוראה?"

במילים אלו שנכתבו במכתב תמיכה במחלקה לפסיכואנליזה בונסן, לאקאן מצביע על הבעיה בלב השאלה של המסירה של הפסיכואנליזה- כיצד להביא לכדי ידע שניתן להוראה את מה שהינו ביסודו התנסות סינגולרית שמכוונת לממשי ללא חוק (ללא אדון)? כלומר, אם לוקחים בחשבון את הממשי של ההתנסות מה תהיה תיאוריה אנליטית? וכיצד למסור ידע זה לאחרים? המיתוס והמתמה, אותה מגדיר לאקאן "האידיאל של ההוראה", הם שני פתרונות מלאכותיים שונים במהותם לבעיית המדעיות של הפסיכואנליזה, כלומר הבעיה של התיאוריה האנליטית כתיאוריה אוניברסלית שניתנת למסירה. המתמה היא ניסיון להתמודד עם פרדוקס זה של מסירה שנותנת את הקדימות לממשי של ההתנסות. כיצד ניתן למסור משהו מן הממשי הסינגולרי מחוץ להתנסות שמתרחשת בשניים, כך שיהיה ניתן להוראה עבור כולם במודל של המדע?

¹ עבודת סיום במסגרת מסלול מחקר תשפ"א, 2020-2021

החלום של לאקאן

"רק כאשר הוא [פרויד] ימחק, אם רק הוא ימחק, אז תהא מסירה של הפסיכואנליזה, ככזו שהובאה לדרגה של מתמה. בעודנו ממתנינים ליום הזה, אנחנו עדיין במסורת של הפסיכואנליזה" (ז'אק אלן-מילר)

השפה העברית מצביעה על קשר בין מסורת למסירה בשורש המשותף מ.ס.ר. ניתן לומר שהמודל של מסירה לפי המסורת נשען על הפונקציה של האב בתור מה שנותן ערבות בצורה של "האחר של האחר", בעוד "המתמות שלי, שנובעות מכך שהסמלי הינו המקום של האחר הגדול, אלא שאין אחר של האחר" אומר לאקאן. לאקאן אומר שלא במקרה פרויד כתב את "פסיכולוגיית ההמון" במקביל להיווצרותה של החברה האנליטית, אותה הוא משווה בסמינר 11 לכנסייה. כלומר, לדבריו הקהילה האנליטית שייסד פרויד הפכה את פרויד לאב של התגלית שלו- כך ששמו של פרויד הוא מה שנותן ערבות לקהילה האנליטית. לאקאן, באסכולה שהוא מקים, חותר תחת עקרון פסיכולוגיית ההמון. מילר מציין ש"לאקאן לא רצה להיות האב של ההוראה שלו", זהו המובן של האמירה שלו "אתם אולי לאקאנינים אני פרוידיאני" הוא אומר. במילים אחרות, באסכולה שלו לאקאן חתר תחת המסורת והערבות בדמות האב.

"האדיפוס הוא חלום של פרויד" אומר לאקאן. לדבריו, "המכשול המדעי" הוא מה שמוביל את פרויד למקם את התסביך האדיפלי בלב האנליזה ומסירתה: " בלב ההתנסות האנליטית קיים דבר מה שנקרא מיתוס. המיתוס הינו מה שיכול להיות מוגדר כזה שנותן את הפורמולה השיחית לדבר מה שאינו יכול להימסר... הוא אינו יכול לבטא אותה אלה בצורה מיתולוגית..." המיתוס מציג פתרון שמכסה על הבלתי אפשרי, על כך שיש דבר מה שלא יכול להימסר. "לתסביך האדיפוס יש, בתוך התיאוריה האנליטית עצמה, ערך של מיתוס" כלומר, לא שרק שהמיתוס האדיפלי משמש כמצפן להתנסות האנליטית, אלא שהוא עצמו מהווה מכשיר בצורה של נקודת כפתור, "שם האב", עבור המסירה של הפסיכואנליזה.

כך האדיפוס הוא מה שמאפשר תקשורת בין האנליטיקאיים, המיתוס אמצעי מלאכותי למכשול שיש בתיאוריה והמסירה של פסיכואנליטית "אם ניסוג מהתסביך האדיפלי, הפסיכואנליזה באקסטנציה, אומר זאת, נופלת לחלוטין לתוך תחום השיפוט של הדלזייה של שרבר" אומר לאקאן בפרופוזיציה. כפי ש"שם האב" מהווה נקודת מעצור מפני גלישת מובן כך לתסביך האדיפלי יש מעמד של חוק אוניברסלי בתיאוריה של הפסיכואנליזה, שמהווה עוגן במגדל הבבל של ריבוי השפות של הפסיכואנליטיקאים. מילר מזכיר שלאקאן לוקח את המונח "שם-האב" מן המסורת הדתית "היציבות של הדת נובעת מכך שהמובן הוא תמיד דתי. מכאן הדבקות שלי בדרך המתמות שלי"- עם ההעדפה של המתמה לאקאן למעשה מצביע על כך שהמיתוס מסתיר את המכשול ליצירת תיאוריה אנליטית, כלומר תיאוריה אוניברסלית, שנובע מהסטטוס של הידע בהתנסות זו (ראה המשך).

בהעדפה של לאקאן את הלוגיקה, קרי המתמה כאמצעי מסירה, הוא חותר תחת שני הפנים הבעייתיים של המסירה כמסורת שבלבה המיתוס של האב: ראשית מסירה שתהיה מחוץ למובן, כלומר בדגש על הממשי, ושנית מסירה מעבר לאב כלומר ללא הזדהות, לא להיות האב של ההוראה שלו. בסמינר האחרון שלו (1980), שנקרא 'הפירוק', בו הוא, לקראת נסיעה

לקראקס, הוא מתבטא כך "אני נמסר transmis שם באמצעות הכתוב... מעניין אותי לראות מה קורה כאשר הפרסונה שלי לא תמסך את מה שאני מלמד. אולי שם המתמה שלי תנצח". לאקאן מכוון למסירה שתהה מעבר לאב, מה שאומר גם מסירה מחוץ למובן. מילר מכנה את השאיפה להביא את התיאוריה הפסיכואנליטית לכדי פורמליזציה מתמטית "חלום של לאקאן". את השאיפה לחלץ את הפסיכואנליזה מן הדת- "עוד מאמץ אחד להביא את הפסיכואנליזה למעמד של המדע", אפשר להגדיר גם כמאמץ בכיוון של מסירה שתהיה "מעבר לאב", כלומר מסירה שלא על דרך המסורת. אל מול המסירה על דרך שם האב, לאקאן מאידך שם כאידיאל למסירה את המתמה, ואת הלוגיקה בתור מה שהוא מגדיר כ "המדע של הממשי".

הממשי של ההתנסות והמסירה של הפסיכואנליזה

פרויד קבע את העיקרון לפיו על האנליטיקאי לעבור דרך ההתנסות עצמה לשם הכשרתו. כלומר שההכשרה האנליטית אינה מסתכמת בלמידה של התיאוריה האנליטית, אלא מחייבת הפקה של ידע מתוך התנסות סובייקטיבית. אולם היות ופרויד לא קבע את התכלית של התנסות זו, היות ומבחינתו האנליזה היא אינסופית במהותה, סוגייה זו הובילה את הקהילה האנליטית להציע את האנליזה הדידקטית שתכליתה היא ההזדהות עם האנליטיקאי המדריך. מתחילת ההוראה שלו, לאקאן מבקר את מוסד ההוראה ופרקטיקת המסירה של הפסיכואנליזה, ובייחוד את הפרקטיקה של האנליזה הדידקטית ואת עקרון ההזדהות עם האגו של האנליטיקאי. סוגיית ההוראה, והמעמד של אנליטיקאי מדריך, היא גם שהביאה בסופו של דבר לנידוי שלו מהקהילה האנליטית ב-1964. לאקאן מצביע על כך שהן הסוגייה של ההזדהות בתהליך ההכשרה, והן המבנה של הקהילה האנליטית שמבוסס על פסיכולוגיית ההמון, חוטאים לתגלית הפרוידיאנית. העיקרון על פיו לאקאן הקים את האסכולה שלו, לעומת זאת, חותר תחת מבנה זה. ובתוך כך, הפאס- מכשיר המסירה המרכזי שלאקאן פותר איתו את בעיית ההזדהות שכרוכה בהכשרה, מכוון ללוגיקה של הסינגולרי, כקונטרה להזדהות. כלומר עבור לאקאן מה שיש לקחת אותו בחשבון בהכשרה האנליטית הוא את הממשי של כל אחד, והמסירה של משהו מתוך ממשי זה הוא מה שלאקאן מגדיר בתור ההוראה של הפסיכואנליזה: "מה שאני מכנה כאן עדותו של הפסיכואנליטיקאי מהווה את גרעין הוראת הפסיכואנליזה משום שהיא עונה לשאלה לגבי הניתן למסירה לקהל על התנסות שהיא בעיקרה אישית".

אציין כי אין בכוונתי להתעלם מכך שישנה גם ההוראה של התיאוריה האנליטית, כלומר של הטקסטים התיאורטיים, והמתמות של תיאורייה זו. אולם כי נקודת המוצא של עבודה זו אודות המתמה, היא החתרנות במודל המסירה שמציע לאקאן עם ההצעה שלו של הפאס. כלומר להגדרה של לאקאן את העדות של הפאס כ"הוראה של הפסיכואנליזה", והבחירה שלו במתמה בתור "אידיאל" להוראה זו.

האב, מהמיתוסים למתמה

"השלכות ההוראה האחרונה של לאקאן נובעות מעקירת האב מהאוניברסלי...בהוראתו המוקדמת, לאקאן עשה רבות בכדי להביא לאוניברסליזציה של פונקציית האב, וזה אף הפך למאפיין ייחודי של הלאקאניזם, של אותה העמדה אוניברסלית של האב כזה שאומר לא, ומשחרר את הסובייקט מאחיותו בקשר עם האם ובהתענגות שמערכת יחסים זו טומנת בחובה...ההוראה האחרונה של לאקאן עוקרת את האב מהאוניברסלי כדי לבסס אותו בסינולוריות שלו. היא ממקמת את האב לא באוניברסליות אלא בייחודיותו. מה שמכונן אב, את האב שלך, זה שהוא עושה סינולורליזציה של האיווי שלו כלפי אישה אחת מבין כל האחרות. האב הוא נורמטיבי רק אם האיווי שלו סינולורי...מה שלאקאן מכנה בסופו של דבר אב, הנו מה שמהווה יוצא מן הכלל ביחס לאוניברסלי ויש לו קיום existence."

לאקאן חוזר לתיאוריה על האב לאורך ההוראה שלו, על מנת לנסח באופן לוגי יותר את התסביך האדיפלי, ובשאיפה למעבר לו. אעקוב בתמציתיות אחר מספר פיתוחים של לאקאן בנוגע לאב, מהאב כמטאפורה ועד לאב כיוצא דופן, כפי שהוא מופיע במתמות של הסקסואציה, וההשלכות של מהלך זה על המסירה.

בהוראה המוקדמת ששמה את הדגש על הסמלי, לאקאן מתרגם את המיתוס של האדיפוס למונחים מבניים בתור המטאפורה של שם האב. המטאפורה היא אמצעי בלשני, יחס של החלפה בין שני מסמנים שמייצר מובן חדש. בנוסחא של המטאפורה שם האב- הוא מסמן שמתפקד כשם, כיוון שהוא מסמן שהמסומן שלו הוא נעלם- האיווי של האם- x.

$$\begin{array}{l} \text{שם האב} > \text{----} \text{שם האב} & \underline{\text{איווי האם}} \\ & \text{X} \quad \underline{\text{איווי האם}} \end{array}$$

האופן של לאקאן לתרגם את האיסור של האב בתסביך האדיפלי הוא בצורה של כניסה של מרכיב חיצוני, שלישי, ליחס הדיאדי של הילד עם האם, שאוסר את ההתענגות שביחסים אלא עם האם. התוצאה של אופרציה זו היא שהילד מוותר על התענגות בראשיתית זו עם האם, ובמקום הוא מציוד בהבטחה להתענגות עתידית אפשרית עם אישה אחרת. שם האב הוא אופרטור סמלי- לא מדובר על האב המציאותי (שהוא האב של היריבות הדימונית), אלא על מסמן שמעניק משמעות חדשה (פאלית). האב של הסירוס הוא אותו אלמנט "שלישי", המסמן שמכניס את הסמלי לתמונה, שמאפשר את היציאה מהיחסים הדמיוניים עם האם. למעשה אפילו אין צורך באב מציאותי כיוון ששם האב נמסר דרך הדיבור של האם, זה שיש משהו שיכול לתת שם למה שהאם מתאווה לו ושאינו ידוע. ובכך הוא מה שמחלץ את הילד מלגלם את האובייקט (הפאלוס) הדמיוני שלה "האב הוא הכרח של ההבנייה סמלית שממוקמת במעבר (ליחסים הדמיוניים עם האם)...מונח שאינו מופיע אלא על ידי הבנייה מיתית...האב הסמלי הוא המסמן שאנחנו לא יכולים לדבר עליו אלא בתור הכרח (מבני)".

הצעד הראשון של לאקאן מראה שהאב של המטאפורה האבהית הוא אופרטור סמלי "האב, בקיום שלו במימד הסמלי, במסמן אב, כיצד פונקציה זו הפכה להיות מרכז הארגון הסמלי?"

הוא שואל בסמינר IV. האב הוא הסוכן של הכניסה של הסמלי, אבל למעשה הסמלי מונכח מתוך הדיבור של האם, ובמובן זה האב הסמלי הוא נעדר, אין לו קיום מלבד הקיום שלו כמסמן זה. כך שהאדיפוס שנסוב כולו סביב האב, כלל לא עונה על השאלה 'מיהו אב?' המיתוס ממסך " (ו) לא עונה על השאלה מהי העמדה הפרטיקולרית, האינטרסובייקטיבית, של זה אשר עבור האחרים ובמיוחד עבור הילד ממלא תפקיד זה".

בשיעור היחיד של הסמינר על שמות האב לאקאן מדבר על פלורליזציה של שמות האב-סמלי, דמיוני וממשי. מול האוניברסלי ישנו הריבוי, אבות שונים. על פי מילר הפלורליזציה של שם האב הופכת את שם-האב לפונקציה ובכך מחלצת אותו מדמות של שם-האב במסורת הדתית. האב כפונקציה אינו אב-אל, זהו אב מצומצם מההילה המיתית לכדי X שיכול למלא את הפונקציה P(x). כלומר, איזשהו מסמן שיכול למלא את הפונקציה הנדרשת. לאחר הריקון של ההילה של האב, לאקאן מציע את הפלורליזציה, ריבוי האבות: ישנו האב הדמיוני, שם האב הסמלי, וישנו האב של החטא "האב, שם-האב, תומך במבנה של האיווי יחד עם זה של החוק. אבל הירושה של האב, זה מה שמצביע עליו עבורנו קירקגור, זה החטא שלו" נציין שכאן לאקאן ממקם בפונקציה של ירושה, מה שנמסר, לא את הסמלי אלא את ההתענגות של האב.

בסמינר 17 לאקאן עושה צעד נוסף, הוא קורא את המיתוס של האדיפוס ביחד עם המיתוס של טוטם וטאבו. לפי לאקאן, לכאורה ניתן לחשוב שפרויד המציא את המיתוס של טוטם וטאבו, כדי לתת תוקף אוניברסלי לתסביך האדיפלי ולאב כסוכן של האיסור. היה צריך להמציא אב קדמון שהוא עצמו אינו מסורס (במיתוס: יש לו גישה לכל הנשים) שהרצח שלו ייסד את חוק האיסור של גילוי העריות. כלומר, טוטם וטאבו מציג בהבנייה מיתית של האב קדמון בתור מה "שנותן תמיכה לחוק". אבל לאקאן מצביע על כך שלמעשה המיתוס של טוטם וטאבו הוא הופכי למיתוס האדיפלי, שבו האב הוא זה שמורה על איסור גילוי העריות. האב של טוטם וטאבו לא אוסר על ההתענגות, וזה אף לא הרצח שלו שמכונן את הסירוס. שכן על פי המיתוס, עוד בטרם לרצח, (בזמן המיתי שקודם לכל חוק/איסור) האחים הם כבר מסורסים (עוד בטרם לרצח האב הנשים אסורות עבורם). כאן לאקאן טוען ש"המיתוס הוא היגד של הבלתי אפשרי- היות ושום אקט, וכולל אקט של הרצח, אינו יכול להתרחש כקודם למסמן...לא יכול להיות אקט מחוץ לשדה שהינו מהובר לחלוטין שהחוק אינו ממקם עצמו בתוכו".

הקריאה הזו מאפשרת ללאקאן להתיר את הקשר בין ההיגד של האיסור לבין החוק של הסירוס. לאקאן הופך את היוצרות- לא האב הוא שמוציא לפועל את הסירוס, אלא שהסירוס הוא ראשוני והאב כסוכן של האיסור (כמי שאוסר את ההתענגות) הוא פנטזייה. אם עבור פרויד התסביך האדיפלי (היחסים של הדיאלקטיקה עם האב) הוא מה שמוציא לפועל את תסביך הסירוס, לאקאן טוען שהסירוס הוא ראשוני והוא לא אחר מלבד עובדה של השפה. זה בשלב שני שנברא הסיפור של התסביך האדיפלי, כלומר המיתוס שבו האב שאוסר על ההתענגות. אם כן, זה שהאב הוא הסוכן של החוק של הסירוס הוא הבנייה פנטזמטית. בבסיס הסירוס מה שפועל הוא מסמן האדון ו "האב [בסה"כ] עושה את העבודה של מסמן האדון". הסירוס אינו פנטזיה אומר לאקאן- הסירוס הוא פעולה ממשית שמופעלת על ידי האימפקט של המסמן על היחס המיני. סירוס כהיגד statement של איסור, שייך לשלב שני, שהוא הבנייה.

בהוראה המאוחרת לאקאן מפריד בין עובדת הסירוס לבין ההיגד של האיסור, "ההוראה המאוחרת מנסה "להפוך את הסירוס ללא יותר מאשר שלילה לוגית, לא יותר מאשר העובדה

שאנו לא מסוגלית להחזיק את כל המסמנים יחד" לא מדובר על פסיכולוגיה של היחסים עם האב, לאקאן מחלץ מתוך המיתוס ה"אב הממשי" כ"אופרטור מבני": "האב הממשי אינו דבר אחר מאשר אפקט של שפה." נסכם, לאקאן מזהה בלב המיתולוגיה הפרוידיאנית את האב הממשי, "במה שבסמלי הינו בלתי אפשרי", ומצביע על כך שהמיתוס הוא סיפור שמציב את האב כסוכן של האיסור, "אחר של האחר", בעוד שהוא מסתיר את זה שפעולת המסמן קודמת לאיסור, והיא זו שאחראית על שלילת התענוגות. הפעולה הזו של "הממשי בתוך הסמלי" הוא מה שלאקאן מכנה "האב הממשי".

האדיפוס הוא פונקציה נורמטיבית שאינה פותר את חידת המיניות

עבור פרויד המיתוס האדיפלי הוא דרך להסביר את ההזדהות עם המין (בייחוד עבור הגבר שכן מה רוצה האישה נותר כתעלומה עבורו) ואת בחירת האובייקט המיני ההטרוסקסואלי. על פי האדיפוס לאחר שהילד מוותר על אימו, הוא מזדהה עם אביו וכך הוא מתמקם בעמדה הוירילית. מתוך היותו על האם כאובייקט אהבה, וההזדהות עם אביו, הוא יפנה בהמשך לבחור לו כאובייקט אישה אחרת. זה מנגנון שמסביר את ה"נורמליות" המינית, כלומר מעין חוק שמסדיר את ההתאמה בין הפונקציה הביולוגית של הרבייה והמיניות בלא מודע.

למעשה מה שהמיתוס מאפשר זה תיאוריה אודות ההזדהות עם התפקיד של האב, ולא עם העמדה המינית. בסמינר V לאקאן מציין שהתכלית של התסביך האדיפלי היא לא רק בחירת האובייקט ההטרוסקסואלית וההזדהות עם המין, אלא העמדתו של הסובייקט ביחס לפונקציה עצמה של האב. המיתוס האדיפלי מצביע על כך שהאב כפונקציה סמלית הוא הבנייה-אף אחד לא יודע מה זה אומר להיות אב, לכן צריך להציע מיתוס שהיה אחד כזה קדמון. אף שהמיתוס אינו מבהיר מה זה אומר להיות אב, הוא מדבר על מנגנון של מסירה של התפקיד של האב דרך ההזדהות איתו. אם כן, מדובר על מסירה מאב לבן של התפקיד של אב, אבל השאלה של המיניות לא נפתרת על ידי המיתוס (כיצד הילד הופך לגבר/ילדה לאישה...).

התסביך האדיפלי מתייחס בסופו של דבר לאיווי (ממשיכים להתאוות בלא מודע לאותו הדבר שהוא שאסור) "הסירוס רוצה לומר שצריך שיהיה ויתור על ההתענגות על מנת שניתן יהיה להשיג אותה על הסולם ההפוך renversee של חוק האיווי". התענגות המינית בהקשר זה היא התענגות שנשללה על ידי הכניסה של המסמן, ומתקבלת חזרה בצורה שונה- בתור המשמעות של האיווי. זו הגדרה של ההתענגות כהתענגות פאלית, התענגות בסימן מינוס, תחת הסירוס.

כאשר לאקאן מצביע על האב הממשי בתור הבלתי אפשרי בסמלי, הוא מאמץ לחלץ מתוך המיתוס את המרכיב הממשי של ההתענגות. מעבר להזדהות, מה מאפשר את הגישה של ההוויות המדברות לממשי של המיניות? המתמות של הסקסואציה הן חידוש משמעותי למיתוס האדיפלי, כאשר מה שמדובר בו הוא לא על עמדות של אב ואם כמו במטאפורה של שם האב, והמיתוס האדיפלי, אלא על עמדות של גבר ואישה. האב מופיע במתמות האלה בתור "יוצא הדופן" שאומר לא לפונקציה הפאלית. זה לא האב בתור הסוכן של האיסור, אלא אב ששולל את האיסור. כלומר הדגש כאן הוא לא על האב כמסמן אלא על אב בפן של ההתענגות היחודית שלו.

המתמה הלאקאניינית- נוסחאות הסקסואציה

"אחרי האדיפוס, זה לא כנגד האדיפוס, זה גם לא אנטי-האדיפוס. אחרי האדיפוס, זה האדיפוס שהושב למקומו, האדיפוס הפרוידיאני תחום בגבולותיו."

לאקאן משתמש בנוסחאות שכתובות באותיות מתחילת ההוראה שלו, אבל המונח עצמו 'מתמה' מופיע לראשונה רק בשנת 1972 בהרצאה השנייה בסנט-אן שקיבלה את הכותרת 'הידע של האנליטיקאי'. המילה עצמה, 'מתמה', מגיעה מיוונית mathema ומשמעותה היא "מה שנילמד". מתמה גם מתכתבת עם המושג של לוי שטראוס mytheme, ובכך מסמנת את החתך שעושה לאקאן בין הלוגיקה למיתוס: "מתמות אלו אינן מהוות בשום אופן גנאולוגיה נסוגה, הן אינן מהוות שום הצגה אפשרית שתוכל לשאת את המונח "ההיסטורית". המתמות של הסקסואציה הן נוסחאות שכתובות בשפה של הלוגיקה המתמטית, הן מציגות יחסים לוגיים בין מרכיבים שונים, והן אינן מתייחסות ל"היסטוריה" המסויימת של מישהו או למובן של היסטוריה זו עבורו. הדין העיקרי במתמה נמצא בטקסט L'Etourdit ובסמינר 19 "או גרוע יותר...", שניהם מאותה השנה, בהם לאקאן מציג ומפתח את נוסחאות הסקסואציה. הפיתוח של ארבעת השיחים מוצג גם הוא בצורת מתמה, אבל התיאוריה המפורשת של המתמה מופיעה בהקשר של פיתוח נוסחאות הסקסואציה. מדובר על ארבע נוסחאות והיחסים הלוגיים ביניהן. בקריאה מימין לשמאל בנוסחאות מופיעים הצד הנשי והצד הגברי, ובמאונך ישנה השורה של הפרטיקולרי- מסומנת על ידי הכמת הלוגי x (יש לפחות X אחד) ומתחת השורה של האוניברסלי- הכמת הלוגי x (עבור כל x).

$$\begin{array}{c|c} \exists x \quad \overline{\Phi x} & \overline{\exists x} \quad \overline{\Phi x} \\ \forall x \quad \Phi x & \overline{\forall x} \quad \Phi x \end{array}$$

הצד הגברי

הצד הנשי

פרטיקולרי אין x כך שלא חלה עליו הפונקציה הפאלית יש x שאמר לא לפונקציה הפאלית
אוניברסלי לא-כל x תחת הפונקציה הפאלית כל x הם תחת הפונקציה הפאלית

נוסחאות הסקסואציה הן צעד "מעבר לאדיפוס" בשני מובנים: ראשית, האב אינו עוד סוכן החוק האוניברסלי, אלא יוצא הדופן. כאשר כל ההוויות המדברות הן תחת החוק של הסירוס xx , האב רשום בצד של הקיום: יש x שאינו תחת הפונקציה הפאלית המופיע במתמה כך: ax . בין שתי הנוסחאות ישנה סתירה, שמבטאת את הטעות של הטעון האונטולוגי עליו מצביע לאקאן - " (זה ש)האוניברסלי יכול להצטרף לפרטיקולרי... ללא כשל". הטעונים האונטולוגיים, במבנה של "כל בני האדם הם יצורים חושבים" מכילים כשל- לא ניתן להסיק מתוך טענה אוניברסלית על הקיום, גם אם הטענה האוניברסלית נכונה לא ניתן להסיק שאכן קיים מישהו שעונה על התנאי שלה (שקיים אדם חודש). הצד הגברי במתמה מבטא כשל זה, שלא ניתן לעבור מהאוניברסלי ("עבור כל x ") לפרטיקולרי/קיום ("קיים לפחות x אחד") ללא שארית. נקודה זו היא מהותית בהקשר של המסירה- לא מדובר עוד על האב שניתן להזדהות עם התפקיד שלו, כלומר מסירה בצורה של הטעון האונטולוגי. האב במתמה אינו הסוכן של

האוניברסלי ("כל X") אלא מהווה את הגבול החיצוני לאוניברסלי (הממשי בסמלי). השימוש בלוגיקה המתמטית מאפשר לרשום את הבלתי אפשרי שביחס בין הפרטיקולרי לאוניברסלי, מה שמוסתר בטיעון אונטולוגי. לא מדובר על יחס של דדוקציה בין הכלל לפרט- המתמה מדגימה שלא רק שהאוניברסלי לא מכיר בקיום, אלא שהקיום מהווה התנגדות לאפשרות של הטענה "עבור כולם" של האוניברסלי.

המעבר לאדיפוס השני בנוסחאות הסקסואציה מופיע בצד הנשי- ההתענגות מהצד הנשי היא "לא-כולה" תחת הפונקציה הפאלית. הכמת "לא-כל" x לא קיים בתחביר של הלוגיקה המתמטית. זו המצאה של לאקאן שמדגישה עוד יותר את הבלתי אפשרי שבאוניברסלי, כאשר מדובר בהתענגות. מדובר על יחס שונה לחלוטין של מה שהוא ה"כן או לא" של הדיאלקטיקה של האיסור וההרשאה האדיפלית. ההתענגות הנשית היא התענגות אחרת, היא לא עונה על הלוגיקה של המנגנון השלילה והמשמעות הפאלית. אולם היא גם אינה מנותקת מהיחס לסירוס על ידי השפה. ההמצאה של "לא-כול" ביחס להתענגות הנשי, שאפשרית רק בשימוש בכתיבה של המתמה, מהווה צעד מעבר לאדיפוס ומעבר לפרויד. שכן עבור פרויד ההתענגות כולה נסבה סביב הדיאלקטיקה של הפאלוס- יש או אין אותו. מה שהמתמה מאפשרת ללאקאן לנסח אודות ההתענגות הנשית- התענגות שלא נתונה למרות המלאה של החוק של המסמן- מאפשר לו בהמשך לעשות הכללה בנוגע להתענגות ככזו, התענגות ממשית, שהיא מעבר לאדיפוס אולם שאינה מנותקת מהפעולה של השפה. (כאן נפתח התיב שיאפשר את הניסוח המאוחר יותר של לאקאן של הלא מודע הממשי- לעומת הלא מודע הסמלי שקשור בתסביך האדיפלי).

השימוש במתמה

"אנו מוצאים את עצמנו מול התנפצות הרעיון, נאמר, של המיניות. המיניות נמצאת ללא ספק במרכז כל מה שקורה בלא מודע. אבל המיניות נמצאת שם בהיותה חסר. כלומר, במקום מה שהיה אפשר לכתוב בנוגע ליחס המיני ככזה, מופיעים ומתחלפים המבואות הסתומים שיוצאת הפונקציה של ההתענגות המינית".

המתמה של הסקסואציה מהווה צורה לשכתב את הסירוס באמצעות לוגיקה מתמטית. האופן בו לאקאן משתמש במתמה מדגיש את מבואות הסתומים של יחסים אלה באמצעות המבואות הסתומים שהכתיבה הלוגיקה מאפשרת להדגים- הממשי של היחס המיני הוא שווה ערך לממשי כבלתי אפשרי (הלוגי). הגישה האפשרית לממשי של המיני אפשרית רק באמצעות הלוגיקה (ולא חוויה או משמעות). השימוש של לאקאן בלוגיקה של המתמות חושף את הבלתי אפשרי של האוניברסלי- לא רק שהקטגוריה של האוניברסלי איננה מכירה בקיום, אלא גם שהקיום הוא מכשול בפני האפשרות של האוניברסלי (ללא שארית). ובניגוד למיתוס שיוצר מצג שווה של יחס מיני נורמטיבי, המיתוס המתמה חושפת את הבלתי אפשרי, את זה שההתענגות "לא-כולה" מוסדרת על ידי החוק הסמלי. זהו ממשי ללא חוק או בניסוח אחר נאמר שהמתמות מאפשרות להדגים שאין-יחס מיני.

ההעדפה של לאקאן את הלוגיקה על פני השימוש במיתוס, היא בשל העובדה שהשימוש שלו במתמה מאפשר לכתוב את "המבואות הסתומים מנוסחים היטב" אותם המיתוס מסתיר. אם

המיתוס הוא מכשיר של מסירה שנשען על המובן, המתמה היא שימוש בנוסחאות ששולל מטאפורה ומאפשר "לתפוס את האטימות הבלתי ניתנת לצמצום שכלולה בהתענגות. לכך הכפירה הלאקאניאנית מכוונת." בסמינר 20 בהקשר לשימוש במתמה, לאקאן אומר שהינה היחידה שמאפשרת מסירה 'אינטגרלית'. כלומר, מחוץ למובן. הכתיבה הלוגית מאפשרת להוכיח (démontre) את הבלתי אפשרי המיני כממשי, מה שהמיתוס ממסך באמצעות המובן שהוא נושא. בנוסף, המתמה איננה נשענת על הפרסונה שמוסרת אותה, מה שנמסר אלו הן נוסחאות מתמטיות בלבד, מסירה ללא מובן, מסירה מעבר לאב, בכפירה לאב - מול האונטולוגיה לאקאן מעדיף את הלוגיקה. ומול המסורת את הכפירה.

השימוש של לאקאן במתמה הוא ייחודי, כיוון שלא מדובר על יצירת תיאוריה לוגית שבה מתקיימים יחסים של היסק בין הנוסחאות השונות. כל מתמה עומדת לגופה. המתמה עצמה אינה מספיקה לשם המסירה של הפסיכואנליזה וזקוקה לשיח על מנת לפענח אותה: "המעמד החדש הזה של הידע מחייב סוג חדש לגמרי של שיח, שלא קל להחזיק בו, ושלמעשה מבחינה כלשהי עדיין לא התחיל". המתמה איננה מיישבת את הבלתי אפשריות של המסירה של הפסיכואנליזה, אלא חושפת את הבלתי אפשרי הזה, שאין ערב לחוק, שהאב בתור "אחר של האחר" הוא לא קיים. אין זה אומר שעלינו להאמין במתמה, אלא להשתמש בה על פי עקרון הכפירה הלאקאנייני "להשתמש באב מבלי להאמין בו".

מסירה בלתי אפשרית

"אני טוען שמה שמקבע שיח, שמגדיר אותו כמנוגד לדיבור, כאשר ניגשים אליו באמצעות הדיבור, הוא הממשי. זו המתימה. הממשי שעליו אני מדבר הוא בלתי נגיש לחלוטין, לבד מאשר בדרך המתמטית. על מנת לאתרו, אין דרך אחרת מזו של השיח האחרון להגיע מבין הארבעה, זה שהגדרתיו כשיח האנליטי. **דרך מסוימת זו אל הממשי, מוגזם לומר שהיא עקבית, היות שמדובר בניגוד מוחלט לכך, בשסע, ודווקא שסע שמתבטא במתמטיקה של הסירוס...** בהתאם לכל מה שעולה באנליזה, הממשי שעליו אני מדבר הוא כדלקמן: שום דבר אינו מובטח ביחס למה שנדמה כמטרה הסופית של ההתענגות המינית..."

מסירה של הפסיכואנליזה שתהה בהלימה עם האתיקה שלה- מוכרחה לקחת בחשבון את הממשי של ההתנסות. בעוד המיתוס האדיפלי שרוצה לענות על השאלה כיצד מישהו הופך להוויה מינית גברית/נשית ואת בחירת האובייקט ההטרסקסואלית, זה סיפור שממלא את החלקים החסרים. המסורת מספרת מיתוסים שרוצים להסדיר את הנורמטיביות של המיניות, המסורת מאלפת את הממשי באמצעות מרותו של המסמן. מנגד השימוש בלוגיקה של המתמה מצביע על הכשל של האוניברסליזציה, של חוק אוניברסלי שיסדיר את המיניות. המתמות של הסקסואציה מאפשרות להראות ש'אין יחס מיני', שהממשי מנגח את האפשרות של האדנות המלאה של המסמן. המתמה מאפשרת גישה לממשי בכך שהיא מנסחת "המבואות הסתומים" של הלוגיקה אותה לאקאן מגדיר כ"מדע של הממשי".

הגישה של המתמה, בהיותה מסירה מחוץ למובן, שואפת לחלץ את הפסיכואנליזה מלהפוך לדת, מלהסוות את הממשי באמצעות המובן. מדובר על מסירה שתהיה בהלימה עם

הממשי של ההתנסות האנליטית, שמצביעה על הבלתי אפשרי של חוק של המיניות עבור ההווה המדברות. כלומר על כך שאין דבר אוניברסלי שמסדיר את המיניות ביחס לפונקציה הביולוגית. מבחינה זו, המתמה היא שאיפה לכיוון של מדע. אולם המתמה היא רק שאיפה למדע, שאיפה שלא מתממשת לכדי כך שהפסיכואנליזה תהיה מדע.

ההוראה המאוחרת של לאקאן מכוונת להתיר את היחס בין הידע והממשי בפסיכואנליזה. המתמות של הסקסואציה אינן כתיבה של הידע בממשי אודות המיניות, להפך הן מצביעות על הבלתי אפשרי להיכתב, על האין יחס מיני "ובאופן מדויק יותר, עבור המין שמדבר, הידע אודות המיניות אינו רשום בממשי".

המדע רוצה לכתוב את הידע של הממשי. בעוד שבפסיכואנליזה ידע זה נעדר, בהקבלה לכך שבלא מודע "אין יחס מיני". במה שקשור להתנסות האנליטית מדובר בממשי מאוד ייחודי, היות ומה שהוא ממשי עבור מישהו אינו כזה עבור אחר- אין ממשי אחד עבור המין האנושי. מכאן, שאין ידע אוניברסלי אודות הממשי של המיניות, המיניות של ההווה המדברת כרוכה בסימפטום, היא אינה מוסדרת על ידי חוק אוניברסלי שיהיה תקף עבור כולם. עניין זה הפך בולט יותר בקליניקה בת זמננו, ככל שהתקופה מתאפיינת בשינויים התרבותיים של שקיעת עידן האב. אנו עדים לכך שאין שום חוק טבעי, אין נורמה, שתסדיר את ההזדהות המינית ואת בבחירת האובייקט.

מילר טוען שהמאמץ של הפורמליזציה בפסיכואנליזה נוטה להדגים את היעדר הידע בממשי, את החור בידע על אודות הממשי עבור ההווה המדברות: "קשה מאוד להוכיח, לא את הידע בממשי, אלא להוכיח היעדר של ידע בממשי". המתמה כמכשיר של מסירה היא "אידאל", נקודת השקה בין הפסיכואנליזה למדע. אולם יש לקחת בחשבון את הגבול למדעיות של הפסיכואנליזה: "הדבר שאותו הפסיכואנליזה מוכיחה, מה שהיא מוסרת, מה שהיא מאפשרת לסובייקט לתפוס... לא בדרך הלמידה היא עושה זאת, אלא דרך הטיפול האנליטי עצמו...רק חלק מצומצם מן הידע הנרכש בטיפול הינו בר-העברה אל האוניברסלי, ניתן ללמידה ועשוי להימסר לציבור. כשמדובר בפסיכואנליזה, על ההוראה המופצת לפי המתכונת האוניברסיטאית להכיר בגבולות שלה, שהם אלה אשר הפסיכואנליזה עצמה מקבלת ביחס למדע."

ישנו ממשי פסיכואנליטי אבל הפסיכואנליזה איננה מדע. התיאוריה של המתמה לא מבקשת לנסח תיאוריה לוגית מדעית של הפסיכואנליזה. המתמה פתוחה לאינסוף קריאות שונות והיא תלויה בשיח (כלומר בדיבור) לשם מסירתה. למעשה הפסיכואנליזה לא ניתנת למסירה באמצעות המתמה בלבד (כמו שהמדע יכול), שכן הממשי המיני הוא חור בידע "ידע זה אינו כלום. מה שמדובר בו הוא, שלהשיג את הממשי, זה קובע אותו בדיוק כמו הידע של המדע. באופן טבעי ידע זה כלל אינו נתון. שכן עליו להיות מומצא". המתמה היא אמצעי מלאכותי המאפשר תקשורת, מסירה של משהו מתוך ההתנסות הפרטיקולרית עבור כולם. בניגוד למיתוס, או המסורת, היא שאיפה למסירה ללא הזדהות, ללא נורמה.

בהיעדר חוק בממשי לאקאן מדגיש את 'ההמצאה', כלומר הסינגולרי של כל אנליטיקאי, על מנת שהמסירה של הפסיכואנליזה תהיה בהלימה עם בלתי אפשרי, הממשי בלב ההתנסות עצמה, כלומר ללא הסמבלנט שהינו שם-האב- וללא הזדהות. בדברי הסיכום של כנס שהתקיים ב-1978 תחת הכותרת "המסירה של הפסיכואנליזה" לאקאן מגיע למסקנה שהיא "איננה ניתנת למסירה...על האנליטיקאי להיות מוכרח (forcé) ... להמציא מחדש את האופן בו הפסיכואנליזה

תוכל להתמיד "durer". על כל אנליטיקאי להמציא את האופן שהפסיכואנליזה יכולה להימסר, עבור לאקאן ברגע מסויים המתמה הייתה המצאה כזו.

אולם בסופו של דבר, גם המתמות של לאקאן הפכו למזוהות איתן, ובמובן זה "נושאות את שמו". כך שהמתמה אינה פותרת את פרדוקס המסירה של הפסיכואנליזה ללא אב. מה שמשמעותי בשימוש של לאקאן המתמה הוא לא המסירה של הנוסחאות עצמן, אלא ההתקשות שלו על מסירה שתהיה מחוץ למובן "זה האיווי שנמסר למעשה" אומר מילר. איווי שהולך כנגד ההתענגות של המובן. במה שנוגע לפסיכואנליזה, זה לא המתמה שמוסרת אותה אלא " איווי חסר תקדים unheard-of desire " בסגנון הייחודי לכל אנליטיקאי.

לאקאן ז' (2019) אני מדבר אל הקירות, תל אביב: רסלינג.

לאקאן ז', על שמות-האב, תל אביב: רסלינג

מילר ז'-א' (1988), הפרולוג של גיטרנקור, מקור: אתר ג'יאפ

מילר ז'-א, (2011), האחד כולו לבדו, תרגום: נתן ברנט וקלאודיה אידן, עריכה: קלאודיה אידן, לא פורסם.

מילר ז'-א, (21.10.1996) לרגל הפתיחה של הסקציה הקלינית של תל אביבת, פורסם באתר הג'יאפ

Lacan, J. "Le séminaire IV: La relation d'objet ." Paris, France: Seuil (1994).

Lacan J., Le Séminaire, livre V, Les formations de l'inconscient (1957-1958), texte établi par J.-A. Miller, Paris, Seuil, coll. Champ Freudien, 1998

Lacan, J., *Le Séminaire, Livre XI*, « Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse », 1964, Paris, Seuil, 1973

Lacan, J., Le séminaire, Livre XII, *Problèmes cruciaux* (1964-65), version inédit, Leçon du 17 Mars 1965

Lacan, J., Le Séminaire, livre XVII, (1991) « L'envers de la psychanalyse » Paris, Seuil.

Lacan, J., « Situation de la psychanalyse et formation du psychanalyste en 1956 », in *Écrits I*, Paris, Edition du Seuil, 1999.

Lacan J. « Le mythe individuel du névrosé » (2007), Paris, Seuil

Lacan J, « Proposition du 9 octobre 1967 sur le psychanalyste de l'École », dans *Autres écrits*

Lacan, J., « Note italienne », in *Autres Écrits*, Paris, Le Seuil, 2001.

Lacan, J., « Télévision », (2001) *Autres Écrits*, Paris, Seuil,

Lacan, J. « Lettre de *dissolution* », (1980) dans *Autres écrits*, Paris: Seuil

Lacan, J, « Peut-être à Vincennes », (2001) dans *Autres écrits*, Paris, Le Seuil

Miller J.-A., « Algorithmes de la psychanalyse » (1978), *Ornicar ?*, n°16, Paris, Édition Lyse

Miller J.-A., *Ex-sistence*, in *Lacanian Ink* 48, 2016

Miller J.-A. The Non-Existent Seminar, THE SYMPTOM 12, source: <https://www.lacan.com/symptom12/the-non.html>

Miller J.-À, (1996-1997), « L'Autre qui n'existe pas et ses Comités d'éthique », inédit

Miller J.-A. (2001-2002) Orientation lacanienne, « Le désenchantement de la psychanalyse », iedit, source en ligne

Miller J.-À «Un rêve de Lacan », dans Lacan et les mathématiques (1997), Paris: Anthropos

Miller J.-À, « Une réflexion sur l'Œdipe et son au-delà », PIPOL NEWS 64, <http://www.amp-nls.org/page/fr/49/nls-messenger/0/2013-2014/1187>